

DOI

УДК 796.332(091)(497.2)(049.32)

Футбол як частина важливих соціально-економічних і політичних процесів. Рецензія на книгу: Борисов, Т. Как цар футбол превзе България. 50 истории за най-великата игра. Второ допълнено и преработено издание. София: «БИ 93» ООД, 2021. 240 с.

Дмитро Миколенко

доктор історичних наук, доцент, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 4, Харків, Україна, 61022, dmykolenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-3953-6510>

Football as part of important socio-economic and political processes. Book review: Borisov, T. How the king of football conquered Bulgaria. 50 stories about the greatest game. Second supplemented and revised edition. Sofia: «BI 93» OOD, 2021. 240 p.

Dmytro Mykolenko

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, Ukraine, 61022, dmykolenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-3953-6510>

Незважаючи на нинішню величезну популярність футболу як виду спорту, наукову тематику, пов'язану з історією цього виду спорту в Болгарії, не можна назвати мейнстримом. Ось чому поява опублікованої Теодором Борисовим монографії (Борисов, Т. Как цар футбол превзе България. 50 истории за най-великата игра. София: Сдружение «Българска история», 2019. 240 с.) на основі його дисертації (Борисов, Т. Спортът като политика и пропаганда в България:

60-те – 80-те години на ХХ век. Софія, 2018) на здобуття наукового ступеня доктора філософії (Борисов, Т. Спортът като политика и пропаганда в България: 60-те – 80-те години на ХХ век. Софія, 2018), безумовно, викликала резонанс не лише у нього на батьківщині, а й за її межами. Два роки потому книга була перевидана у більш розширеному варіанті (Борисов, Т. Как цар футбол превзе България. 50 истории за най-великата игра. Второ допълнено и преработено издание. Софія: «БИ 93» ООД, 2021. 240 с.).

Робота має складну структуру, яка представляє собою огляд найважливіших подій історії болгарського футболу, починаючи з моменту його запровадження у Болгарії наприкінці ХІХ століття та завершуючи 1990-ми роками минулого століття, коли у світовому футбольному середовищі вирізнялася особистість Христо Стоїчкова – володаря Золотого м'яча (нагорода найкращому футболісту Європи), а збірна команди країни 1994 року на мундіалі у США сенсаційно посіла четверте місце, обігравши противника з ФРН у чвертьфіналі турніру. Загалом робота містить п'ятдесят два розділи, викладених у хронологічній послідовності (с. 4–8).

Основною науковою проблематикою, якою упродовж тривалого часу займався автор та котра лежить в основі його праці, що наразі рецензується, є футбол у політичних процесах Третього Болгарського царства, Народної Республіки Болгарія (НРБ) та інших балканських країн. У передмові роботи автор розкриває соціальну природу футболу наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, протиставивши його елітарним видам спорту того часу, на кшталт кінних перегонів або крокету (с. 9). Теодор Борисов зазначає, що із самого початку свого існування ця гра носила демократичний характер, була частиною культури широких прошарків суспільства, змаганням з рівними можливостями для всіх. На наш погляд, доцільним було б пов'язати зародження футболу в Болгарії також зі становленням індустріального суспільства. Позитивним у роботі автора є той факт, що він не залишив поза увагою гендерний аспект футболу, виклавши чимало інформації з історії участі болгарок у змаганнях, починаючи з 1918 року (с. 203).

У представленій книзі найбільш детально розглянуто міжвоєнний період, а також часи Народної Республіки Болгарія, що, очевидно, зумовлено науковими перевагами самого автора. Теодор Борисов детально відображає вплив війн 1912–1913, 1914–1918 і 1939–1945 років на розвиток футболу в країні, а також розкриває: як встановлений Болгарією у Македонії (1916–1918 рр. і 1941–1944 рр.) та Західній Тракії (1941–1944 рр.) окупаційний режим позначився на поширенні футболу в областях; як перебування Південної Добруджі у складі Румунії вплинуло на діяльність місцевих болгарських спортивних товариств; чи додали збройні сили Антанти, дислокуючись у Піринському краї після Першої світової війни, певних організаційних знань та ідей у цей вид спорту на локальному рівні (с. 80–85).

Велику увагу Теодор Борисов приділяє бюрократичній регламентації футбольної гри та становленню інституту суддівства у Болгарії. Особливо детально вказані сюжети розкрито у контексті історії футболу за часів НРБ. Автор доповнює зазначені процеси великою кількістю характерних прикладів, пов'язуючи їх зі значимими соціальними і культурними зрушеннями у суспільстві, а саме: зростанням націоналізму в періоди війн, а також формуванням «нової соціалістичної людини», починаючи з вересневого перевороту 1944 року і до оксамитової революції 1989 року (с. 109).

Позитивною стороною роботи можна вважати врахування автором чинника, який доволі відчутно позначався на розвитку болгарського футболу – це міжнародні відносини (с. 42). Автор детально висвітлює участь вітчизняних клубів «Левський» (Софія), «ЦСКА» (Софія), «Локомотив» (Софія), «Спартак» (Софія), «Славія» (Софія), «Ботев» (Пловдив) та інших у європейських турнірах. При цьому особливу увагу він концентрує на проблемі впливу складних відносин Болгарії з Югославією, Румунією і Грецією на принциповість протистояння команд цих країн на полі. Окремо Теодор Борисов розглядає питання про внесок болгар у розвиток футболу за кордоном, детально розкриваючи біографії Лозана Коцева і Кирила Симоновського (с. 142).

Та все ж основна сюжетна лінія книги пов'язана з турнірами, знаковими матчами, важливими перемогами і болючими поразками, учасниками яких були болгарські спортсмени (с. 38). Формулюючи її, Теодор Борисов намагається продемонструвати громадський резонанс зазначених подій в суспільстві країни. У зв'язку з цим автор неодноразово звертається до такої вкрай важливої теми, як спортивна журналістика у Болгарії. Він характеризує низку видань, а також телевізійних програм, які у різні часи інформували вболівальників про основні події футбольного світу, та наводить безліч напрочуд цікавих фактів з міжвоєнного періоду і доби соціалізму (с. 88). Втім, досліднику варто було б приділити більше уваги процесу трансферу знань у правила гри, в критерії спорудження майданчиків, у елементи необхідного для тренувань і змагань інвентарю. Не завадило б схарактеризувати і резонанси, що їх викликали наприкінці XIX століття публікації відомого публіциста і шанувальника футболу Івана Радославова та швейцарських викладачів болгарських навчальних закладів.

Один із розділів Теодор Борисов присвятив такому ганебному явищу, як футбольне хуліганство. Вказана тема розкривається на конкретних історичних прикладах, а також у контексті знакових протистоянь, наприклад, софійського дербі між «ЦСКА» і «Левські» (с. 211). На нашу думку, зазначена проблематика цілком могла б бути розглянута більш розширено, із дослідженням руху футбольних вболівальників у Болгарії, зародження якого спостерігається наприкінці XIX століття.

Більш ґрунтовно варто було б розкрити й питання, що стосуються економічної складової футболу. Наприклад, автор хоч і зосереджує увагу на трансферах, зв'язках товариств і окремих спортсменів з криміналітетом, корупції у спорті (с. 179), та все ж, на нашу думку, лише цим висвітлення зазначеної проблематики не вичерпується. Вона включає у себе ще й процес перетворення клубів на бізнес-проекти, а це пов'язано із забезпеченням рентабельності футбольної інфраструктури, пошуком спонсорів і партнерів, що не знайшло відображення у книзі.

Досліджуючи в іншому розділі внесок іноземців у розвиток болгарського футболу, автор згадує таких футболістів, як німець Фрідріх Клюд, чеський голкіпер Карел Буркерт, італієць Амедео Колева, греки Томас Лафчіс і Костас Ісакідіс. Він також відображає «пригоди» легіонерів – англійця Джиммі Грїйвса та німця Клауса-Дітера Фішера – у балканській країні (с. 184), але при цьому ігнорує сюжет про показові матчі британських моряків у Варні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, що мало вагоме значення для поширення серед болгар знань про футбол. Крім того, на нашу думку, важливим чинником, який не враховано у книзі, є поліетнічність найбільшого портового міста країни, адже специфіка середовища у Варні сприяла посиленню конкуренції між різними етнічними групами у боротьбі за першість в організації місць для гри, в юридичній реєстрації товариств, не кажучи вже про завзяте протиборство на полі.

У подальших розвідках Теодора Борисова хотілося б також ознайомитися з його дослідженням процесу розвитку упродовж всього минулого століття футбольної інфраструктури у Болгарії та умов, у яких вона розбудовувалася, оскільки, це вагомий аспект формування окремої індустрії в конкретно взятій країні Південно-Східної Європи. У вказаному контексті важливими є не лише майданчики і стадіони, а й торгові об'єкти спортивним товаром, майстерні з виготовлення футбольного інвентарю, форми і взуття, а також музеї різних клубів і національних збірних команд.

За своїм характером робота Теодора Борисова є науково-популярною. Автор не викладає історіографічний, джерелознавчий і методологічний огляди, але наводить широку бібліографію і список архівних матеріалів. Втім, йому вдалося створити не просто літопис основних подій історії болгарського футболу, а розглянути ці факти у поєднанні зі значимими історичними процесами – міжнародними відносинами, функціонуванням режимів, економічним розвитком країни. Варто зазначити, що монографія Теодора Борисова заслуговує на увагу широкого кола читачів, а не лише професійних науковців – істориків, культурологів, соціологів або політологів, всіх тих, кому

цікавий футбол як вид спорту чи змагання, хто шанує його естетику та дух суперництва.

Дата подання матеріалу до редакції – 18.04.2022 р.